

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 1 Eylül 2018
Kabul edildiği tarih: 11 Ekim 2018
Yayınlanma tarihi: 28 Aralık 2018

Article Info

Date submitted: 1 September 2018
Date accepted: 11 October 2018
Date published: 28 December 2018

Anahtar sözcükler

Bilinç; Ahlak; Özgür İstenç; Nietzsche; Herkes Kendi İçin Yaşar; Tanrı Herkese Karşıdır

Keywords

Consciousness; Moral; Free-Will; Nietzsche; The Enigma of Kaspar Hauser

DOI: 10.33171/dtcfjournal.2018.58.2.15

BİLİNCE DUYULAN GÜVEN VE AHLAKSAL ÖNYARGILAR ARASINDAKİ ETKİLEŞİMLERE YÖNELİK BİR SORĞULAMA: HERKES KENDİ İÇİN YAŞAR VE TANRI HERKESE KARŞIDIR

AN EXAMINATION AIMED AT INTERACTIONS BETWEEN CONFIDENCE IN CONSCIOUSNESS AND MORAL PREJUDICES: THE ENIGMA OF KASPAR HAUSER

Çağdaş Emrah ÇAĞLIYAN

Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, cagdas@baskent.edu.tr

Öz

İnsanların soyutlama ve kavram yaratma yetisi, onların günden güne yalnızca kendi yaratımları olan bu kavramlarla kuşatılmasını getirmiş, kendi bilinçlerinin sarsılmazlığına yönelik inancını pekiştirmiştir. Böylece, olasıdır ki, insanın doğayla arasındaki uzaklık daha da aşılmaz olmuştur. Peki, bilinç doğayı açıklama gücüne sahip midir ve daha da önemlisi, bilinçli bir varlık tasarımına sahip olmak, nasıl bir ahlak anlayışı doğurur? Günlük yaşantımızda, dağarcığımızdaki kavramların dışsal dünyayı açıkladığına yönelik inancımız tamdır. Bu dünyayı kavrama ayrıcalığına sahip olduğumuz için, onun içerdiği zorunluluklardan bağışık olduğumuzu, eylemlerimizi özgür istencimiz uyarınca belirlediğimizi düşünürüz. Ancak Friedrich Nietzsche'ye göre, bu yöndeki sanılarımız yanıldan ibarettir; insanların bilinç sahibi varlıklar olmalarının ve kendi kavram dağarcıklarını oluşturmalarının ardında aslında, bedensel güçsüzlükten kaynaklanan bir zorunluluk bulunur. İnsanlar, güçsüz varlıklar olarak hayatta kalabilmek için, dünyayı kendi kavramlarıyla anlamlandırmaya mecburdur; ancak bu kavramlar, doğadaki zenginliği, "aynı olmayı aynılaştırma" yoluyla budayan ortak eğretilemelerden ibarettir. İnsan, içselleştirdiği bu gönüllü yanlıgıyı ahlaksal yaşantısına da yansıtır ve ortak kabuller uyarınca başkalarını sınıflandırabileceğine, onları yargılayabileceğine inanır. Çünkü bilinç, istenç özgürlüğünü, özgür istence ilişkin düşünce ise, kişileri eylemlerinden soyutlayabileceğimize yönelik bir önkabulü içerir. Ancak Nietzsche'ye göre bu varsayım tümüyle dayanaksızdır. Çünkü kişileri eylemlerinden sorumlu tutmak, güçlü olanın gücünü dışavurmasını engelleme amacı taşır ve hınc duygusundan kaynaklanır. İnsanlar ise, gerçekleştirdikleri eylemleri ortaya koymama özgürlüğüne sahip değildir, en bilinçli görünen eylemlerin ardında dahi içgüdüsel belirlemeler vardır ve dolayısıyla doğal zorunluluğa tabidir. Çalışmamızda, Nietzsche'nin gündelik bilinç kavrayışımız ve bu çerçevede gelişen ahlaksal varsayımlarımız arasında kurduğu bağlantıyı ve bu konudaki kabullerimize yönelttiği eleştirileri irdelleyeceğiz. Bu bağlamda, incelememizde yararlanacağımız film, Herkes Kendi İçin Yaşar ve Tanrı Herkese Karşıdır (Jeder für Sich und Gott gegen Alle, Werner Herzog, 1974) olacaktır. İlk gençlik yıllarına kadar bir mahzende tutularak toplumdan yalıtılmış, böylece ortak kavram evreni ve ahlaksal kabullerden bağışık kalmış bir başkarakterin yer aldığı bu film, incelememiz için uygun bir örnek oluşturmaktadır. Bu bakımdan, söz konusu film, ilerlediğimiz izlekteki sorgulamalarımızı derinleştirdiği yönleriyle irdelenmiştir.

Abstract

Having the ability to abstract and to create notions have caused humans to be surrounded with the notions only consist of their fiction, and reinforced their beliefs to their own consciousness' consistency. Thus, the distance between human and nature has possibly, increased. Well, does consciousness have the right to explain the nature, and what moral perception can be generated from the idea of a creature with consciousness? In our everyday life, we completely believe that, the notions in our vocabulary can explain the external world. Because of our eligibility to comprehend this world, we think we are exempt from the necessities of it and we can determine our actions via our free-will. But according to Friedrich Nietzsche, our asseption in this direction is only delusion; there is actually a necessity arising from physical weakness behind humans being conscious creatures and forming their own vocabulary. As being weak creatures, humans have to give the meaning to the world with their conceptions; but these conceptions are only common metaphors, truncate the wealth of the nature via "similarize the dissimilars". Humans externalize this delusion they interiorise voluntarily also to their moral lives, and believe that they can categorize and judge the others in conformity with common opinions. Because, consciousness contains free will and the idea of free will contains the postulate that we can isolate persons from their actions. But, according to Nietzsche, this assumption is totally baseless. Because, considering persons responsible for their actions aims to block the strong ones to express their strength and it's originated from resentment. In case of humans, they don't have the freedom not to reveal the actions they carried out, there are instinctual determinations also behind seemingly the most conscious actions, so they are dependent on natural necessity.

In our study, we scrutinise the connection Nietzsche founded between our ordinary comprehension about consciousness with the moral assumptions took form within this scope, and the counter-arguments he claimed to our opinions on this matter. In this context, the film we refer in our research will be The Enigma of Kaspar Hauser (Jeder für Sich und Gott gegen Alle, Werner Herzog, 1974). This film is suitable for our study, for having a protagonist, who's been isolated from society until the first years of his youth, thus became free from common conceptions and moral assumptions. From this point of view, aforesaid film is scrutinised with its aspects which deepen our examinations within the path we follow.

Giriş

Yaşamımızın birçok alanında, deneyimlediğimiz ya da tanıklık ettiğimiz birçok olgu ve eylemin, gittikçe daha çok yüzeyselliğe gömüldüğünü, değerden düştüğünü gözlemlemekteyizdir. İlkın, yakındığımız bu yüzeyselliği, artık derinliğini yitirmiş ve salt kişisel kazanç odaklı yaşayarak iyice niceliksel bir karakter kazanmış yığınlara atfederek kendimizden uzaklaştırmak bize usa uygun görünür. Ancak bu durumda, bizim de paylaşıyor olduğumuz, bilincimizin asıl malzemesini oluşturan, ortak kavram dağarcığımızın da rolü olabileceğini pek az aklımıza getiririz. Sıradanlaşmış, tektipliğe indirgenmiş yaşamlardan yakınıyor olsak da, ortak dağarcığımız bizleri, günlük çıkarlarımıza uygun biçimde davranma, rahat koşullarımızdan ayrılmama yönünde güdüler. Kullandığımız kavramlar aynı tektipliği taşır, ancak biz bu kavramlar aracılığıyla bilgiye ulaşmayı, kendimize doğru bir yol çizmeyi düşünürüz. Bir bakıma, ortaklaşa paylaşılan bir sıradanlığın ardında bize özel kılınmış derin bir gerçeklik alanını boş yere ararız.

Üstelik sorun yalnızca ortak kavramlarla donanmış bilincimiz aracılığıyla ancak yüzeyde gezinmeye yazgılı olmamız değildir. Buna ek olarak, günlük yaşamımızda bilincimize duyduğumuz güven, farkında olmasak dahi, ahlâksal konumumuzu da şekillendirmektedir. Bu güven arttıkça, bilinçli insan eylemlerini ancak çevresinden yalıtılmış şekilde kavrar ve onların ardında özgür bir istencin varlığını görürüz. Özgür istence yönelik inancımız ise, eylemlerle eyleyenleri birbirinden ayırmamıza ve onları ortak ölçütlerden hareketle yargılamamıza ortam hazırlar.

Dolayısıyla yaşamlarımızın her safhasına gitgide daha çok yayılmakta olan tekbiçimliliğin kaynaklarını sorgulamaya giriştiğimizde genellikle bilinç edimlerimiz ve ahlâksal kabullerimizle ilgili –temelsiz- varsayımlarımız ile karşılaşırız. Bu konulardaki kanılarımız arasındaki ilişkileri daha açık kılma çabasında olduğumuz çalışmamızda, Friedrich Nietzsche'nin görüşlerini rehber edinmemiz kaçınılmaz görünmektedir. Çünkü Nietzsche, yalnızca, bilincin oluşumundaki, hiçbir özgürlük içermeyen, zorunlu art alan ortaya koymakla kalmaz, aynı zamanda bilincimizin bize özgür istenç kaynaklıymış gibi duyumsattığı eylemlerin ardındaki içgüdüsel belirlenime de dikkat çeker. Bizler de ancak bu zorunlu, içgüdüsel belirlenimlerin ayırında olmakla, daha sağlıklı bir kavrayışa sahip olabiliriz.

Bu bağlamda, arayışında olduğumuz kavrayış, ortak kavramsal kabuller odağında gelişemez; onun kendine özgürlük taşıyan bir edimle yaratılması gerekir. Çalışmamızda bu yaratıcı edime giden yolu daha iyi betimleyebilmek için, öncelikle

bilincimize duyduğumuz güvenin aslında ne denli sarsılmaya elverişli olduğunu gösterecek, ardından bu güvenimizden kaynaklanan –özgür istenç sanısı başta olmak üzere- ahlâksal yargılarımızın dayanaktan yoksunluğunu ortaya koyacağız. Dolayısıyla, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Nietzsche'nin görüşleri odağında ilerlemekle birlikte, bu uğraşımızı daha doyurucu ve açıklayıcı kılabilmek adına, konumuza uygun bir film örneğinden yararlanacağız. Bu amaçla, toplumdan ve dolayısıyla kavramlar dünyasından yalıtılmış olarak ilkgençlik yıllarına gelmiş bir başkarakter aracılığıyla, bilincin ulaştığı kavramsal bilginin kofluğunu ve bu koflukla ilişki içinde gelişen yanılsamalı özgür istenç inancını masaya yatıran *Herkes Kendi İçin Yaşar ve Tanrı Herkese Karşıdır* (*Jeder für Sich und Gott gegen Alle*, Werner Herzog, 1974) filmine başvuracağız.

1. Nietzsche'nin Düşüncesinde Bilincin Aracılık Ettiği Ortak Yalan ve Ahlâksal Düzlemdeki Yansımaları

Daha çok bilgiye ulaşma olanağına kavuştuğumuzu, böylelikle dünyanın bilincine daha çok vardığımızı düşünürken, aslında çok daha basmakalıp yaşantıların, daha yüzeysel eylemlerin içine gömülmemiz göz ardı edemeyeceğimiz bir durumdur. Bilgiye ulaşma yetelerimize, bilincimize olan koşulsuz güvenimiz, kendi türümüzün dünyaya ilişkin tasarımlarının saltık doğruluğuna inanmamıza ve bakışımızı türümüze özgü olanın ötesine çeviremememize neden olur. Öyle ki bu süreç sonunda yüksek değer biçtiğimiz bilincimiz, değil türdeşlerimizle paylaştıklarımıza, kendi bireysel varlığımızın yüzeydekilerin ötesine bile ulaşmaya elverişsiz hale gelecek kadar körelir. Görünürde, bilincimiz için tümüyle tanıdık olan dünya üzerinde özgürce eyleyebiliriz. Ancak eylemlerimizin nedenlerine yönelik derin bir uslamlamaya girişirsek bunların aslında oldukça kısıtlı bir çevreye dayalı uyuşmalarca şekillendirildiğini, bu uyuşmaların ise, yine tümüyle insanın “özgür” istencinden bağımsız biçimde, rastlantısal koşulların zorunlu sonuçları olarak ortaya çıktıklarını bulgulayabiliriz.

Bu bağlamda, insanın kendi bilincine ve özgür istencine yönelik sarsılmaz güvenindeki temellerin gevşekliğinin en kesin biçimde açığa çıkarılışı, Nietzsche'nin pek çok yapıtının ana izleklerinden birini oluşturur. Nietzsche, bilginin dayanağını oluşturan kavramların sağlığını ortaya koyarken, öncelikle, bilincin oluşumuna neden olan, hiçbir biçimde özgür istençten kaynaklanmayan, zorunlu koşulları vurgular. Bu doğrultuda, yırtıcı hayvanları yaşamda tutan araçlardan, boynuz, güçlü çene ve dişlerden yoksun olan insan, yaşamını sürdürebilmek için bir araca gereksinim duyar ve en işlevsel aracı olan bilinci böylelikle, zorunlu olarak

durmaksızın gelişir. Nietzsche'nin ifadesiyle: “Soyu en fazla tehlikeye giren hayvan olarak insanın yardım etmeyi, korumayı öğrenmesi gerekiyordu; akranlarına ihtiyacı vardı, sıkıntılarını dile getirmeyi, kendisini anlaşılır kılmayı öğrenmek zorundaydı. Bunun için de en başta bilinçliliğe gerek duydu” (Şen Bilim 226). Burada ortaya koyulduğu üzere, salt bilinçli bir varlık olmasından ötürü insan kendisini doğanın kast sisteminde en tepeye yerleştirirse de, kutsanan bu özellik, aslında içgüdüsel zorunlulukların bir sonucudur.

Bilincimizin, doğaya bağımlı yanımız olan içgüdülerimiz karşısındaki güçsüz konumu, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*'de şu şekilde betimlenir: “Doğum edimi kalıtım olayı ve sürecinde ne kadar az önem taşıyorsa: “bilinç” de içgüdüsel olanın karşısında herhangi bir belirleyici anlamda o kadar az yer almaktadır (...)” (Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde* 7). Dolayısıyla bilinç temel etkin güç değildir, ancak bilincin sağladığı kısıtlı malzemenin sağladığı günlük yarar öyle göz kamaştırıcıdır ki, insan onun ardındakini hep görmezden gelir. Benzer bir ifadeye *Böyle Buyurdu Zerdüşt* kitabında da rastlarız: “Senin küçük usun dahi gövdenin bir aracıdır, kardeşim, o senin “ruh” dediğin, -büyük usunun küçük bir aracı ve oyuncağıdır. “Ben” diyorsun ve bu sözden gurur duyuyorsun. Oysa daha büyüktür ondan –senin inanmak istemediğin- gövden ve gövdenin büyük usu: o “ben” demez, “ben” eyler” (Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt* 51). Öyleyse, us ya da bilinç, bir varlığa diğerleri karşısında yücelik bahşeden bir yeti değildir; tam tersine bu yeti zayıf bir bedenin zorunlu bir bileşenidir. Bunun yanında açığa çıkan bir konu daha vardır ki, ussal yanımızdan özgür biçimde çıktığını düşündüğümüz tüm edimlerin ardında her zaman içgüdüsel, bedensel, zorunlu yanımız durur¹.

Nietzsche, bilincimizin zorunlu ortaya çıkışının ve etkinliklerinin ardındaki zorunlu yanı göstermesiyle birlikte, pek çok yazısında bilincimizde depolanan kavram dağarcığının yüzeysel yanını vurgular. Bu yazılarının ilklerinden olan *Ahlâkdışı Anlamda Doğruluk ve Yalan Üzerine* metninde, sözcükleri, bir defaya özgü, tikel bir izlenimi anımsamak için, bu izlenimi kısmen de olsa pek çok benzeriyle –ve bu nedenle kendisinden tümüyle ayrı olan izlenimlerle- birlikte kullanmamız yoluyla kavramlara dönüştürdüğümüzü söyler. Yani “aynı olmayanları aynılaştırmamız yoluyla” kavramları oluştururuz. Bu bağlamda; “Tikel ve gerçek olanı görmezlikten gelmedir bize kavramları sağlayan, tıpkı biçimleri sağlayan gibi;

¹ Aynı yorumu, kuşkusuz ki, yine aynı kitaptaki şu sözler için de yapabiliriz: “Siz ruhun ancak kıvılcıklarını bilirsiniz: fakat onun örs olduğunu ve çekicinin yavuzluğunu görmezsiniz! Gerçek, siz bilmezsiniz ruhun gururunu! Hele bir konuşmak istese; hiç katlanamazsınız ruhun alçakgönüllülüğüne!” (Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt* 128).

oysa doğa, ne biçimler ne de kavramlar, yani hiçbir cins tanımaz, yalnızca, bizim için ulaşılamaz ve tanımlanamaz bir X'dir tanıdığı” (Nietzsche, *Ahlâkdışı Anlamda Doğruluk...* 58). Öyleyse varolageldikleri, doğada buldukları biçimiyle tüm varlıklarda ve eylemlerde ayırıcı, eşsiz özellikler vardır, ne zaman ki bilinçte yer alırlar; tüm kendine özgülüklerini kaybeder ve basmakalıplaşırlar. Dolayısıyla, bilincimiz aracılığıyla ilişkide olduğumuz evren, tümüyle yapay ve gerçeklikten uzaktır². Nietzsche, *Şen Bilim*'de, bu konudaki düşüncesini daha açık dile getirir:

Hayvansal bilincin doğasına bağlı olarak, bizim bilincine varabileceğimiz dünya, olsa olsa bir yüzey dünyadır, im-dünyadır, ortak, ortalama kılınmış bir dünyadır. Bilincine varılan her şey, düpedüz bu bilincine varmadan ötürü, sığ, ince, nispeten bön, genel, im, sürü işareti olur çıkar. Bütün yüzeyselleştirmeye, genellemeyle bağlantılıdır. Sonunda bilincin gelişmesi bir tehlike olur (Nietzsche, *Şen Bilim* 227).

Bu bağlamda, anlaşılmaktadır ki, bilinç, tüm tekillikleri yalıtıldığı gibi, elimizde ortalama olandan başkasını bırakmaz. Nietzsche, bir ağacı, bir yaprağı, onları eşsiz kılan yönleri ve bileşenleriyle eksiksiz görme eğiliminde olmadığımızı, onları zihnimize ancak benzer bulduğumuz yanlarıyla, yüzeysel yönleriyle canlandırdığımızı belirtir; tıpkı okuma eyleminde de sözcükleri yalnızca yaklaşık anlamlarıyla kavradığımız gibi. Çünkü her zaman kendimiz için kolay olan yolu seçmeye alışmışızdır ve en olağandışı yaşantılar için dahi kolaycı eğilimimizi bir kenara bırakamayız; bu yaşantıların “(...) en büyük bölümünü uydururuz ve herhangi bir olaya “uydurmacı” olmayan bir gözle bakmaya zorlanmayız. Tüm bunlar şu anlama geliyor: doğuştan ve ezelden beri –yalana alışkınız” (Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde* 106). Bu noktada görürüz ki, ortalamadan ibaret olan sığ yorumlarla yetinmek, genele yayılmış yalana boyun eğmekle aynı şeydir. Dolayısıyla bilinç aracılığıyla önümüze koyulan sorun salt bir bilgi sorunu olmayıp temelde ahlâksal bir sorundur. Nietzsche, yalnızca yukarıdaki gibi son dönem yazılarında değil, ilk dönem metinlerinde de sorunu hep bu şekilde kavramıştır: “(...) şimdiye dek yalnızca toplumun varolmak için koyduğu ödevlendirmeyi işittik: doğruluklu olmak; yani, alışılmış eğretilmeleri kullanmak, ahlâksal açıdan dile getirirsek;

² Konuyla ilgili olarak, *Güç İstenci*'ndeki şu ifadeleri de göz önünde bulundurabiliriz: “Bizi bir parça ilgilendiren dünya sahtedir, yani bir olgu bağlamı değildir, tersine gözlemlerin cüz'i toplamının üstünde ve zihni uyduruştur; o olmakta olan bir şey, daima yeniden yer değiştiren ve asla gerçeğe yaklaşmayan bir sahteliktir. Çünkü “gerçek” diye bir şey yoktur” (Nietzsche, *Güç İstenci* 307).

saptanmış bir uzlaşımına göre yalan söyleme ödevi, sürü olarak, herkes için bağlayıcı bir biçimde, yalan söyleme” (Nietzsche, *Ahlâkdışı Anlamda Doğruluk...* 59). Bilgide hep ortalamada uzlaşılan kavramlarla yetinme, bunları hakikat sayma, ahlâk alanında da ortalamanın doğrusuna göre eylemeyi ve düşünmeyi getirecektir.

Peki, ortalama olanın uzlaşımında temellenmiş olan ahlâksal doğruların kabulleri nelerdir? Öncelikle, burada istenç özgürlüğüne yönelik koşulsuz bir inanç beslendiğini görürüz. Ancak, Nietzsche istencin özgür olduğuna ilişkin kabulü, tahmin edileceği üzere, yığınların “düşüncesiz”liğiyle bağdaştırır. Nietzsche’den aktaracak olursak: “Güneş doğduğu anda odasından çıkıp, “güneş doğsun istiyorum” diyene; ve bir tekerleği durduramayıp, “onun dönmesini istiyorum” diyene (...) güleriz. Ama bütün kahkahalara rağmen! “İstiyorum” sözünü kullandığımızda bundan başka bir şey mi yaparız” (Nietzsche, *Tan Kızılığı* 104). Bilinç sahibi insan, doğrudan kendi dışında olarak algıladığı doğal eylemleri kendisinden rahatlıkla uzaklaştırır da, doğrudan deneyimlediği eylemlere olan uzaklığını bilmez. İşte ahlâkla ilgili varsayımların kaynağında da her zaman bulunan ikilem budur.

Bu bakımdan, *Ahlâkın Soykütüğü*’ndeki şu sözler, aynı düşünce izleğinde ilerler: “Güç’ten kendisini güç olarak açığa vurmamasını, bir üstün gelme-isteği, alaşağı etme-isteği, efendi olma-isteği, düşmana, engele ve zafere bir susuzluk olmamasını beklemek, zayıflıktan kendisini güçlülük olarak açığa vurmamasını beklemek kadar saçmadır” (Nietzsche, *Ahlâkın Soykütüğü* 37-38). Burada eyleyen kişi eyleminden, ona ait özsel bir yandan ayrılmak istenir ve böylece onun hakkında çoğunluğun yargılayıcı bakışı haklı çıkarılır. Genelin ahlâki eğilimi olduğu üzere, eylemin öznesinden ayrılması ile “şimşeğin yıldırımdan ayrılması” aynı şeyi ifade eder; yani gücün onu dışsallaştırandan ayrılmasını. Ancak güçlü olan hiçbir şekilde taşıdığı gücü dışavurmama özgürlüğüne sahip değildir; tıpkı şimşeğin çakmama özgürlüğüne ya da “kartalların kuzuları yememe özgürlüğü”ne sahip olmadığı gibi. Bu düşünce, *Putların Batışı* kitabında şu sözlerle ifade edilir: “Birey bir parça yazgıdır, önden ve arkadan, gelecek ve olacak olan her şey için fazladan bir yasa, fazladan bir zorunluluktur. Ona “kendini değiştir” demek, her şeyin değişmesini istemektir” (Nietzsche, *Putların Batışı* 38). Dolayısıyla, bilinç aracılığıyla doğanın yüzeysel kavranışı, bu kavrayıştan ayrılmayacak ahlâksal zemin aracılığıyla, yanılmalı bir özgürlük inancı doğurur. Bu inanç da, yalnızca, rahatına düşkün yığınlara, yırtıcı, yabancı, ahlâkdışı kabul ettiklerine ilişkin yargıda bulunma hakkı sağlar.

Konuyla ilgili olarak, *Deccal*'deki şu ifadelere dikkat çekmemiz yararlı olacaktır: “İnsanlık, ahlâkla, en iyi burnundan çekilerek götürülür! –Gerçek şu ki, burada en bilinçli seçilmişlik kendini beğenmişliği, alçakgönüllülük rolünü oynamaktadır: kendileri “cemaat”, “iyiler ve haklılar”, toptan bir yana, “hakikat”in yanına konur –ve geri kalan da, “dünya” da, öteki yana...” (Nietzsche, *Deccal* 63). Görüleceği gibi, gerek dışımızdaki gerek içimizdeki zorunluluğun yadsınması, yalnızca kendilerini daima hakikatin bekçisi olarak görenlerden bir cemaat oluşturmaya ve onları kendi bilinçlerinin ötesine uzanan her şeyi, yabancı kabul edilenleri, doğaya ait olanları, ahlâkdışı görmeye, yargılamaya ve gerekirse yoketmeye yarar. Dolayısıyla, bilincin bulgularına duyulan güvenle uyumlu olarak benimsenen istenç özgürlüğüne ilişkin inanç, ardında daima yükselen bir hınç duygusuyla iç içedir. Özgürlük düşüncesi, hıncı gözlerden saklamak için en uygun bir kılıf işlevi görür.

Nietzsche, deneyimlerimizdeki zorunlu yanı serimlerken, dünyayı ölçüp biçtiğimiz algılamalarımızı bir bakıma “hapishane duvarları” ile bağdaştırır ve bilgi kaynaklarımızın içine tıklandığımız tutsaklık koşullarıyla sınırlı olduğunu belirtir. Bu konuda, *Tan Kızılığı*'ndaki ifadeleri şöyledir: “Gözüm, ister güçlü olsun ister zayıf, sadece belirli bir uzaklığı görür. Ve bu belirli uzaklığın içinde yaşayıp dokurum, bu ufuk çizgisi, kaçamadığım şimdiki büyük ve küçük alın yazımdır” (Nietzsche, *Tan Kızılığı* 99). Bununla birlikte, belirtmek gerekir ki, buradaki “alın yazımız”, içinde bulunduğumuz koşullardan zorunlu şekilde doğmuş olsa da, bu koşulların temelinde aynı zorunluluğun yer aldığı, onun nedeni olan bir istençten ya da bir ussallıktan kaynaklandığı söylenemez: “(...) deneyimlerimizin hepsi bu anlamda gıda maddeleridir, ama bunları kimin açlık ve sefalet içinde olduğunu, kimin tok ve bolluk içinde yüzdüğünü bilmeden kör bir el dağıtmıştır” (Nietzsche, *Tan Kızılığı* 100). Demek ki, bilincin oluşmasına yol açan zorunluluk ağı, tümüyle rastlantıların ürünüdür ve bilinçli varlığın üzerinde ilerlediği zemin, düşündüğünden çok daha sallantılıdır. Bu noktada, bir bakıma, yeryüzüne tümüyle rastlantısal biçimde savrulmuş olsak da, yol aldığımız hattın tahmin ettiğimizden çok daha keskin çizgilerle belirlenmiş olduğunu söyleyebiliriz.

İnsan, kendi varoluşuyla ilgili böyle bir kavrayışa eriştiğinde, daha önceden dünyayı yorumlarken ona biçmiş olduğu kılıfı aynı umursamazlıkla kullanmayı sürdürebilir mi? Böyle bir zorunluluğa tabi durumdaki varlık, artık en sığ soyutlamalarla oluşturmuş olduğu kavramlar dağarcığının dünyayı açıklamak için yeterli bir araç olduğunu savunabileceği zemini yitirmiştir. Bunun farkına

vardığında ise, bu dağarcığı yeniden yorumlama ve kendi kurgularının bir “oyuncağı” olarak kullanma yaratıcılığını kazanır; ki yeryüzünü daha derin ve anlamlı hale getirecek olan da onun yaratıcı edimidir. Çünkü, insanlar, gittikçe artan ölçüde niceliksellğe indirgeyip öngörülebilir kılsalar da, bu çabaları temelde dünyayı daha yüzeysel ve daha anlamsız kılmaya yaramıştır. Nietzsche’den aktarırsak: *“Diyelim ki bir müziğin değeri onun ne ölçüde sayılabildiği, hesaplanabildiği, formüllerle dile getirilebildiğine göre tahmin edilebilecek! Böyle bir “bilimsel” tahmin ne kadar saçma olur! İnsan onda neyi kavrayabilir, neyi anlayabilir, neyi tanıyabilir? Hiçbir şeyi, onda “müzik” olan hiçbir şeyi”* (Nietzsche, *Şen Bilim* 253). İşte, ancak yaratıcı edim aracılığıyla ki, biz bu müziği işitmeye başlayabiliriz. Doğa, niceliksel verilere döküldüğünde belki insana uzun erimli bir yarar ve mutluluk sağlayabilir, ancak bu rahatlık aynı zamanda onu kendi sınırlarına varmaktan alıkoyar ve daha ortalama kılar; en derinlere ve en yükseklere erişme şansı ancak alışlageldik yorumlardan uzaklaşmakla olanaklı olur:

Kavramların ve soyutlamaların eşlik ettiği insan, bunlar aracılığıyla yalnızca kendisini mutsuzluktan korurken, soyutlamalardan kendisine bir mutluluk çıkarmağa girişmez ve acılardan olabildiğince uzak durmağa çalışırken, sezgisel insan, bir kültürün içinde dururken bile, sezgilerinden, kötülüğe karşı korunma dışında, sürekli akan bir aydınlanma, ışıldama, özgürleşme elde eder (Nietzsche, *Ahlâkdışı Anlamda Doğruluk...* 65).

Buradan, bilince duyulan güven ekseninde gelişmiş, istenç özgürlüğünü de kapsayan önyargıların, yalnızca dünyanın sığ bir yorumunu vermekle kalmayıp insanı da daha yüzeysel, yaratıcılıktan, tutkudan ve derinlikten yoksun bir kütleye indirgemekte olduğu sonucu çıkar. Karşısındaki sezgisel insan ise, belki hiçbir koşulda ortalamanın eriştiği rahatlığa kavuşmaz ama yaşam deneyimi gerçek derinliği ve yüksekliğine ancak onlar aracılığıyla kavuşur. Onlar, kendi taşıdıkları zorunlu yanı sezerek daha yaratıcı ve özgür hale gelirler.

Öyleyse, Nietzsche’nin bilince yönelttiği eleştirinin de asıl nedeni ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, onun temel amacı yalnızca bilgiye ulaşmanın olanaksızlığına dikkat çekerek postmodernizme gidecek olan kapıyı aralamak değildir; Deleuze’ün de dikkat çekmiş olduğu gibi: *“Nietzsche bilgiyi, kendi kendisini amaç olarak aldığı için değil, düşünceyi yaşamın hizmetinde basit bir araç haline getirdiği için eleştirir”* (126). Rahatlığa düşkünlüğümüz artıp bizi yaratıcı kılan sezgilerden uzaklaştığımızda, yararımıza, çıkarımıza dokunmayan her türlü eylemi

görmezden gelir, maske altında yaşamaya daha çok uyum sağlarız. Artık yöneldiğimiz her şey bir şekilde çıkarımızla ilişkilidir, tüm eylemlerimiz ve ilişkilerimize anlamını kazandıran budur. Herkes ve her şey bizim için salt birer araçtan ibarettir, ki aynı kavram dağarcığıyla hareket ettiğimiz kişiler gözünde bizim konumumuz da farklı değildir. Dolayısıyla, bu kavramsal dizgeyi dönüşüme uğratmak yalnızca dünyaya ilişkin daha derin bir yorum getirmekle kalmaz, kendi varoluşumuzu da daha anlamlı kılar. Ancak böyle bir varoluş, en acı deneyimlerinde dahi, kendisini yatıştıracak müziği duyma becerisi geliştirir.

2. Bilince Yönelik Sanılar ve Ahlâksal Kabuller Arasındaki İlişkiyi Bir Film Örneği Üzerinden Okumak: *Herkes Kendi İçin Yaşar ve Tanrı Herkese Karşıdır*

Çalışmamızda, Nietzsche'nin bilince ilişkin gündelik inanca ve bu inancın ahlâk alanındaki uzantılarına yönelttiği eleştiriyi daha açık kılabilmek adına, bu eleştiri çevresinde şekillenen önemli bir örnek olarak *Herkes Kendi İçin Yaşar, Tanrı Herkese Karşıdır* (*Jeder für Sich und Gott Gegen Alle*, Werner Herzog, 1974) filmine başvurmamız yararlı olacaktır. Filmde, yaşamının ilk 18 yılı boyunca karanlık bir mahzende yere zincirlenmiş, kendisine insanlarla ortak hiçbir kavram öğretilmemiş olarak yetiştirilen Kaspar Hauser'in, bu mahzenden çıkarılmasının ardından toplumsal yaşama karıştıktan sonraki durumu konu edilir. Karanlık mahzende tek başına geçirilen yıllar, Kaspar'ı kitlelerle aynı anlam dünyasına sahip olmaktan, aynı yalanı paylaşmaktan bağışık kıldığı için, yolu bir başka insan ya da toplulukla kesiştiği her seferinde Kaspar'ın uyum sorunu yaşadığını görürüz. Ancak filmin geneline baktığımızda, Kaspar'ın dünyayı, çevresindeki kişilerin alışlageldik biçimde kavrayışına karşı olan uyumsuzluğunun, aslında doğal halindeki insan kavrayışının toplumsal yaşama karıştıktan sonraki insanın kavrayışına, doğal yanımızın sürü içindeki yanımıza olan uyumsuzluğunu yansıttığını söyleyebiliriz. Bunun yanında, filmde Kaspar karakteri aracılığıyla, yalnızca insanların bilincine vardığı biçimiyle dünyanın sığ niteliği ortaya koyulmaz; Kaspar'ın betimleniş şekli, aynı zamanda insanın -ve genel olarak varoluşun- özsel niteliğini açığa vurur.

Bu bağlamda, öncelikle Kaspar'ın mahzenden çıkarıldıktan sonraki görüntüsüne dikkat çekebiliriz. Kaspar'ı mahzendeki yıllarında beslemiş ve ona yalnızca tek tümce öğretmiş olan tanımsız bir kişi, onu bir kasabaya götürür ve elinde bir notla yol ayrımında terkeder. İlk bakışta, Kaspar artık özgürmüş, sonsuz olasılık içerisinde istediğini yapabilecekmış gibi görünür; gerçekte ise elinde tuttuğu notla bulunduğu yerde çakılı kalmıştır. Kasaba sakinleri, evlerinin penceresinden

bu tuhaf adamı izlerken; Kaspar'ın görüş açısındaki tek imge ise, karşısında duran, bağlanmış olduğu ağacın çevresinde dönmekten başka bir şey yapamayan bir ineştir. Anlattıklarımız bağlamında sahnenin anlamı da belirginlik kazanır: Kaspar'ın bedeninde cisimleşen insan varoluşunun yazgısı, kendisini ortalığa savurmuş, onu yol ayrımında bırakmış olan güç tarafından üzerine işlenmiştir. Dolayısıyla filmde, kasaba sakinlerinin, Kaspar'a bakarken onun durumunu garipsemeleri, kendi yazgılarının anlamını kavramaktan da uzak olduklarını gösterir; bu yazgıyı kavrayabilecek durumdaki tek kişi önünde duran tutsak durumdaki ineğe bakan Kaspar'dır. Kaspar'ın izlediği, bağlı bulunduğu noktanın çevresinde durmaksızın aynı şekilde dönen ve bu çabası bağlarını daha da katlanılmaz hale getiren varlık, bu bakımdan, kendisiyle –ve o sırada kendisini izleyen türdeşleriyle- benzer bir yazgıyı taşımaktadır.

Sınırsız bir özgürlük olanağı ile zorunlu bir bekleyişin birliğini bu şekilde somutlaştıran Kaspar'ın yazgısı, yanına gelen bir adama verdiği rastlantısal bir yanıtla³ şekillenecektir. Burada, filmde birçok kez önümüze koyulacak düşüncenin, yazgısal nitelikteki varoluşun temellerinin rastlantıya dayandığı düşüncesinin, izlerini buluruz. Kaspar'ın götürüldüğü yerde, yalnızca dış görünüşüne bakılarak tanımlanmaya çalışılması ise kavramlaştırma yoluyla dünyanın bilincine varabildiğimiz yönündeki sanılarımızın tümüyle dayanaksız olduğunu ortaya koyar. Çünkü bu sahnede, inceledikleri adamın kollarındaki morlukları aşı izine benzeten topluluk, Kaspar'ın sürgündeki bir soylu olduğuna hükmetmiş; onun ardında büyük bir gizem olduğunu varsaymıştır. Söz konusu izlerin asıl kaynağında ise, Kaspar'ın karanlık mahzende terbiye edildiği günlerde yediği sopa darbeleri vardır. Dolayısıyla, bu sahnede görürüz ki, kavramlaştırma, açıklanamayan bir olguya açıklama getirdiği savıyla ortaya çıkıyor olsa bile, aslında bu edimin gücü yalnızca kendi tanımını dayatıp ardındaki gerçekliği gizemli kılmaya yetmektedir.

Bu noktada, artık Kaspar, bir yandan ardındaki gizemin açığa çıkarılması için bir kulede gözetim altına alınır; öte yandan toplumsal yaşamla uyumunun sağlanması için ona kavramlar ve görgü kuralları öğretilir. Bir ailenin yanında gerçekleştirilen bu eğitim süreci, odada bulunan kafesteki kuşun görüntüsüyle kesintiye uğratılarak aktarılır. Bir anlamda, toplumsal yaşama uyumlanmak, sürekli artan bir tutsaklığı getirecektir. Bununla birlikte, Kaspar'ın tek başına

³ Kaspar'ın elindeki notta, babası gibi kahraman bir süvari olmak istediği yazılıdır; yanına gelip notu okuyan adam, bu yabancıya, nereden geldiğini sorar ve olası yerlerin adını saymaya başlar. Kaspar son duyduğu sözcüğü yineler ve geldiği bölge olduğuna karar verilen Reginsburg'dan sorumlu askeri görevlinin yanına götürülür.

kaldığı anlarda bağımsız bir kuşu besliyor oluşu yine bu düşünceyi desteklemektedir: Asıl tutsaklık topluluğun içindeyken başlar; tek başına zorunlu yalıtılma durumu ise özgürlük olanağını daha çok barındırır.

Kaspar Hauser, toplum yaşamından, dolayısıyla da topluluğun paylaştığı yalanlardan bağımsız olduğu için, insanlar arasındaki ilişkileri yorumlarken de hiçbir yanılısamaya kapılmaz. Kuledeki tutsaklık döneminden sonra yanında yaşamaya başladığı adama; *“İnsanların kendisine karşı bir kurt gibi”* olduğunu söyler. Nietzsche'nin, oluşturulan kavramların her zaman için aynı olmayanın aynılaştırılmasından ibaret olduğu, bu kavramları kolayca benimsemenin de bir yalanı ortaklaşa sürdürmekle eşdeğer olduğu yönündeki düşüncesini aklımızda tuttuğumuzda; bu kavramları öğrenmemiş olmak da, insanlararası ilişkilerin temelindeki *“herkesin herkese karşı savaşı”* durumunu açığa çıkaracaktır.

Ortak kavramların kullanımının ortak yalana uyum sağlamakla iç içe olduğuna ilişkin bir başka sahne, Kaspar'a *“üstün varlık düşüncesi”* nin aşılınmaya çalışıldığı kısımdır. Kaspar, hücrede kalırken hiçbir şey düşünmediğini, *“Tanrı'nın her şeyi hiçlikten yaratmış olduğunu”* idrak edemediğini belirtir ve bunu anlayabilmek için daha iyi okuma yazma bilmesi gerektiğini söyler. Bir bakıma, ortak kavram dünyasının daha çok içine girmek, ortak değer yargılarına sahip olmanın zeminini hazırlayacaktır. Rahipler ise, Kaspar'ın sözlerindeki bu anlamı görmezden gelerek, yalnızca *“İnancın ilkelerinin fani kuşkulardan üstün olduğu”* nu yinelerler. Böylece, Kaspar aracılığıyla ortaya konulmuş olan düşünsel derinlik, toplumca paylaşılan basmakalıp bir inanç dizgesi tarafından etkisiz bırakılır.

Kaspar'ın kavrayamadığı ortak yalanın en belirgin varsayımları, belki de istenç özgürlüğü ve zorunlu yazgı konusunda paylaşılanlardır. Bu bağlamda, filmin önemli bir sahnesi, Kaspar'ın koruyucusuyla birlikte büyük bir kulenin yanına geldiği bölümdür. Kulenin görkemi karşısında şaşırarak Kaspar'a koruyucu; bunun da normal insan yapımı olduğunu ve eskiden kalmış olduğu odanın da bu kulenin içinde bulunduğunu belirtir. Kaspar'ın bu bilginin ardından verdiği yanıt, konumuz bakımından önem taşır: *“Odanın neresine baksam, sağına, soluna, önüne, arkasına; sadece oda var. Ama kuleye baktığımda ve sonra arkamı döndüğümde kule gitmiş oluyor. Öyleyse oda kuleden daha büyük”*. Sahnede, yüksek kuleden büyülenilmesi ve bu kulenin insan yapımı olduğunun vurgulanması, aynı zamanda insan usunun eriştiği gücü ve bıraktığı etkiyi ortaya koyar; böyle büyük yapıları yaratacak bir us, her türlü dışsal belirlenimden bağımsız gibi görünür. Ancak Kaspar'ın yanıtı, kendi gücüne hayranlık duyan insan usunun kibrindeki boşluğu açığa vurur: Doğanın

içindeyken, en yüce görünen insan yaratımının bile anlamı kalmaz; bilincimizi ve kavrayışımızı biçimlendiren güç bize ait değildir, tümüyle içinde bulunduğumuz koşullara bağımlıdır. Nietzsche'nin ifadesini aklımıza getirirsek, *“dünyayı ölçtüğümüz ufuk çizgisiz”*, aynı zamanda bizim yazgımızı yansıtan *“hapishane duvarları”*dır. Dolayısıyla, Kaspar'ın dikkat çektiği tutsaklık odasının, yalnızca küçük bir parçasını oluşturduğu yüksek kuleye göre büyüklüğü, ancak bu şekilde kavranır hale gelebilir.

İstenç özgürlüğüne duyduğumuz güven ile taşıdığımız zorunlu yazgı arasındaki etkileşim, bir elma ağacının yanında, Kaspar, koruyucusu ve rahip arasında geçen konuşmada da açık biçimde serimlenir. Kaspar, elmaların nasıl yapıldığını sorduğunda, *“zaman”* ve *“tanrının tasarımı”* yanıtlarını alır; ardından elmalardan biri düşer ve *“Bırak da elmalar uzansın. Yorgunlar ve uyumak istiyorlar”* karşılığını verir. Ancak koruyucu, Kaspar'ın *“hata”*sını düzelterek *“elmaların kendi başlarına hayatının olmadığını”, “irademize uyduklarını”* söyler ve bunu kanıtlamak için elmayı istediği yerde durdurmak üzere yere yuvarlayacağını belirtir. Koruyucu ve rahip elmayı yerde yuvarlasa da, elmanın belirledikleri yoldan çıkmasına engel olamazlar. Bu sahne, ilkin, bizim tümüyle kendi istencimize bağımlı nesnelere ibaretmiş gibi gördüğümüz, doğanın çok küçük birer parçasını oluşturan varlıkların sahip olduğu özgürlüğün bizimkiyle eşdeğer olduğunu düşündürür. Üzerine düşündüğümüzde ise, sahnenin anlamı daha açık hale gelir: Biz nasıl ki, kendimizi üstte konumlandığımız varlıklara yalnızca bir zorunluluk içinde davranma hakkı atfediyorsak, bizim eylemlerimiz de bizden üstün bir varlık tarafından aynı zorunluluk içinde kavranabilir. Zihnimiz dünyayı kavrarken bizleri özeğe yerleştirir ve böylece başka varlıkların konumunu çarpıtır; bizleri de sahip olmadığımız güçlerle donatır.

İnsan zihninin dünyayı ancak kendi varlığına indirgeyip tek tipleştirerek kavrayabildiği savı, Kaspar'ın mantıklı düşünme yetisinin kontrol edildiği sahnede daha açık kılınır. Kaspar'ı incelemeye gelen doktor; ona bir yanında dürüst insanların, diğer yanında yalancı insanların yaşadığı iki köyün ortasında bulunuyorken, karşısından gelen herhangi bir adamın köyünün hangi soruyla açığa çıkarılabileceğini sorar. Kaspar, suskun kalınca, doktor bunu sağlayacak tek soruyu söyler: *“Eğer yalancılar köyünden geliyorsan doğrucular köyü olarak nereyi gösterirsin?”*. Bunun üzerine Kaspar, bildiği başka bir olanaklı soruyu dile getirir: *“Bir ağaç kurbağası mısın?”*. Doktorun yanıtı, Kaspar'ın sorusunun uygun olmadığı, mantık kuralları içerisinde başka soruların varlığının kabul edilemeyeceğidir. Bu

yanıtın ardında ise, doktor tarafından dillendirilmiş olan ve modern dünyaca paylaşılan şu sav vardır: “Anlam ikincil planda olmalı, önemli olan akıl yürütmedir”. Anlaşılacağı üzere, buradaki konuşma, toplum yaşamı içinde zihnin tek boyutlu kavrayışının artık saltık gerçekliğin kendisiymiş gibi anlamlandırıldığını, evrenin çoğulluk taşıyan anlamının budandığını, gözardı edildiğini ve hatta yok sayıldığını gösterir. Kaspar’ın yanıtı ise, doktorunkinin tersine, bu çoğulluk içindeki herhangi bir noktayı temsil eder ve her türlü anlam zenginliğine açık kapı bırakır. Bu noktadan hareketle şunu da ekleyebiliriz; yalnızca katı mantık kurallarıyla kavranabilen bir evren tasarımı, bu kavrayışa sahip kişiye kendi konumunu haklı çıkarma olanağını da aynı mantık kurallarıyla verebilecektir. Bu durumda, tüm eylemleri, tüm ilişkileri haklı gerekçelerini ancak mantıksal arka planında, yani bireysel çıkar bağlarında bulacak, bu eylem ve ilişkilerin anlamlı yanı tümüyle görmezden gelinecektir. Sonunda bu yapıdaki insanlar ise, pek çok kez karşılaştığı üzere, özgür istence sahip olduğunu düşünen, ancak yalnızca niceliksel bir değerle ölçülebilen otomatlara indirgeneceklerdir.

Bu yapıdaki otomatların benzerlerini, Kaspar’ın özel konuk olarak geldiği malikânedeki görürüz. Buradaki davetin katılımcıları, tüm konuşma ve eylemlerini birbirlerine göre ayarlar ve tümüyle hesap edilmiş, yapay etkinliklerde bulunurlar. Kalabalık arasında biri, Kaspar’ın karanlık mahzendeki yıllarını merak eder; Kaspar, “*Dışarıdan daha iyi*” olduğunu söyler. Çünkü görülmektedir ki, topluluk içerisindeyken insan bilinci tümüyle çevresinin dayatmalarına boyun eğmiş, iyice yüzeyselliğe gömülmüştür. Yanıtının yadırganması, söylenmelerin başlaması üzerine, Kaspar, “*canının dışında içinde yaşayan hiçbir şeyin olmadığı*”nı haykırır. Aslında bu sözler orada bulunan tüm kalabalığın varoluşunun asıl niteliğini ortaya koyar; ancak Kaspar’ı kuşatmış olanlar duyduklarına hiçbir anlam veremez⁴. Kalabalık, konuşmalarını duymaya katlanamadıkları bu yabani adamın, kendi aralarındayken yalnızca tek eylemini sürdürmesine izin verir ve onu evdeki piyanonun başına oturtur. Kaspar, piyanoyu çalarken, çevresini kuşatmış olan dinleyiciler birbirlerine boş bir şekilde bakarak kendi tepkilerini belirlemeye çalışır; Kaspar ise çaldığı notalardan yoğun biçimde etkilenir ve piyanonun başından kalkar. Kaspar’ın ayrılışıyla ise, malikânedeki insan yığını günlük, yüzeysel sohbetlerinin içine gömülür. Dolayısıyla görülür ki, toplum içerisinde yaşayan bu

⁴ Bu noktada, söz konusu sahnenin, filmin başlarında Kaspar’ın elinde bir notla çakılı kaldığı sahneye olan benzerliğini görebiliriz. Orada da, Kaspar’da somutlaşan şey, aslında insan varoluşunun yazgısal niteliğidir, ama kasaba sakinleri önlerindeki bu garip görüntüyü anlamsız bakışlarla izler.

kişiler, çevrelerindeki her şeyi kendi basmakalıp değerlendirmeleriyle kavrar, ortak yalanlarına gönüllü olarak iştirak eder ve yanı başlarında çınlayan müziği duyma becerisine asla kavuşamazlar.

Filmin ilerleyen bölümünde, Kaspar'ı mahzenden çıkararak adam, onun kaldığı yere gelir. Kaspar, bahçedeki kümesin içindeyken, kapı aralığından geçmişteki efendisini görür ama yerinden kıpırdıyamaz. Ardından bu kimliği belirsiz sahip, elindeki nesneyle Kaspar'ın kafasına birkaç kez vurur. Bu sahnede söz konusu olan durum, insanı aniden ortalığa savurmuş olan gücün yine aynı şekilde onu ortadan kaldıracak gibidir; bu varoluşsal koşul karşısında insanın yapabileceği hiçbir şey yoktur. Aldığı darbelerin ardından hasta yatağında uzanmış olan Kaspar'ın söyledikleri de bu düşünceyi pekiştirir: *“Bana yapılan saldırıda elden bir şey gelmezdi, hepsi çok açık biçimde gözümün önünde oldu... Okyanusu gördüm ve bir dağ gördüm ve dağa tırmanan koca bir kalabalık, tören alayı gibiydi, her yer sisliydi... Zirvede ölüm vardı”*. Kaspar'ın sözleri, bir kez daha, insan yazgısının özsel niteliğini ortaya koyar; insan, bir bakıma Sisifos'a benzer biçimde, önündeki dağa sürekli tırmanmaya, karşısına çıkan engelleri aşmaya çabalar; sonunda ulaştığı ise hiçlikten başka bir yer değildir. Ancak ilerlemek zorunda olduğu yolu kaplayan sis, insanı kendi yazgısının bu derin –ve de aynı zamanda boş- anlamını kavramaktan uzaklaştırır.

Yazgının ilk saldırısını atlattığı olsa da, Kaspar, filmin sonlarına doğru, bilinmeyen bir güç tarafından daha ciddi şekilde yaralanır. Bu olayın sonrasında, ölüm döşegindeyken son sözleri sorulduğunda, yalnızca başını bildiği bir öyküyü anlatmak istediğini söyler⁵. Öyküde, uçsuz bucaksız bir çölde, kumların üzerinde ilerleyen bir kervan vardır ve bu kervana yaşlı ve kör bir adam rehberlik etmektedir. Kervandakiler, bir ara kaybolduklarından kuşkulandı durur, çevrelerinde yükselen tepeler görür, ellerindeki pusuladan yardım almaya çalışır ama tüm çabaları boşunadır. Ardından, kör rehber yerden bir avuç kum alıp tadına bakar, gördükleri tepelerin yalnızca düş olduğunu söyler ve gitmeleri gereken yolu tayin eder. Yaşlı adamı dinleyince şehre varırlar; Kaspar yalnızca buraya kadar olan kısmı bilir ve dediğine göre asıl öykü bundan sonra başlar. Öyküdeki kör rehber imgesi, kuşkusuz ki, tüm zorunluluklar ağının başlangıcındaki rastlantısallığın ya da

⁵ Kaspar normal yaşamını sürdürürken, yine aynı öyküyü anlatmaya niyetlenmiş ama öykünün sonunu bilmediği için susturulmuştur. Bir bakıma, aynı kavramların kullanıldığı, aynı yalana ortak olunduğu modern dünyada, sonuçsuz kalacak hiçbir eyleme izin verilmez. Tüm edimlerin arkasında mantıksal bir neden arama eğiliminin egemen olduğu yerde, eylemlere yol açan sürecin bir önemi bulunmaz, yalnızca bu eylemler aracılığıyla kazanılan şeye, kendi başına ele alındığında oldukça yüzeysel nitelikteki sonuca odaklanılır.

Nietzsche'nin ifadesini kullanacak olursak, "kör bir elin" dağıttıkları uyarınca şekillenen yazgısallığın bir yansımasıdır. Kervan, tüm ufku kaplayan kum yığını arasında her yöne gitme olanağına sahip görünür ama elinden kör bir adamın peşine takılıp sürüklenmekten başka bir şey gelmez; dolayısıyla bu durum insan varoluşunun gözden kaçırma eğiliminde olduğumuz neliğinin bir betimlenişidir⁶. Sahip oldukları bilim (pusula), bu yazgısallığı aşmakta onlara yardımcı olamaz; bilinçleri ancak onların kendi yaratımları olan tepelerden büyülenerek⁷ yanılısamalar içine gömülmelerine neden olur. Buradan çıkış yolu ise, doğanın buyruğunu -kumun tadına bakmak suretiyle- onlara fısıldayan kör rehberin (rastlantısallığın) sözünü dinlemektir.

Bu bağlamda, görülmektedir ki, Kaspar Hauser'in gerek düşlerinde gerekse anlattığı öyküde betimlediği imgeler, onun ortalama ve sığ bir varoluş sürdüren kavramsal insanla karşıtlık taşıyan sezgisel insana karşılık geldiğini gösterir. Kaspar, belki yaşamının hiçbir anında mutluluğa erişememiştir, ancak sezgileri aracılığıyla kavradığı gerçekler, çevresindeki yığın bilincinde olduklarından çok daha derindir. Bununla birlikte, ölümünün ardından kendisini ilginç kılan bu gizemin çözülmesi amacıyla otopsi masasına yatırıldığında, doktorların eline geçen yalnızca, karaciğerinin sol lobunun büyük olduğu; beyninin ise sağ yanının aşırı gelişmiş olmasına karşın sol lobunun çok küçük olduğu⁸ gibi biçimsel bulgulardan ibarettir. Modern dünyanın bilim adamları, kayıt altına aldıkları bu olağandışı bulguların açıklayıcılığına inanç besler; bu inanç, filmin sonunda tutanakları yazmakla görevli memur tarafından dillendirilir: "*Ne harika, ne kusursuz bir tutanak olacak. Kaspar Hauser'in beyninde ve ciğerinde biçim bozukluğu bulundu. Nihayet bu garip adam hakkında bir izahımız var*". Memurun bu saptamasıyla ifadesini bulan otopsi masası sahnesi, bir bakıma, Nietzsche'nin formüllerle ifade etmeye çalışırken müziğin kendisini hiçbir şekilde duyamama benzetmesini çağrıştırır. Bir kez daha açığa çıkar ki, aydınlatıldığı düşünülen her türlü gizem, açıklandığı düşünülen her sır ya da kavrandığı düşünülen her türden bilgi yalnızca yüzeysel

⁶ Werner Herzog, kör rehberin ardında sürüklenen kervan imgesinin benzerini *Aguirre: Tanrının Gazabı* (*Aguirre: Der Zorn Des Gottes*, 1972) filminde de kullanmıştır. Orada betimlenen durum ise, koloni haline getirecek doğal cennet arayışındaki sömürgecilerin, ancak bir sal üzerinde Amazon Nehri'nin akıntılarında sürüklenişidir.

⁷ Bu noktada aklımıza, daha önce ele aldığımız, Kaspar Hauser'in büyülendiği kule sahnesini getirebiliriz. Kum tepelerinin hayali ile, "dönünce kaybolan" kulenin varoluş biçimi birbirlerini çağrıştırır.

⁸ Bilindiği üzere, beynin sol lobu mantıksal işlemlerle, sağ lobu ise yaratıcı ve sezgisel yönlerle ilgilidir.

kavramlaştırmalardan ibarettir. Bilinç, elinin altında bulunan kütleli parçalarına ayırır ama onun sığ yanını aşmayı başaramaz. Bilincin kavramlarının erişebildiği yüzeyin ardındaki sisi dağıtacak rüzgâr ise, ancak Kaspar karakteri tarafından edimselleştirildiği gibi, alışlageldik kavramsal evreni dönüşüme uğratacak bir yaratıcı edimde bulunabilir.

Sonuç

Günlük yaşamımızı sürdürürken zihnimiz aracılığıyla eriştiğimiz bilgilere güven duyar, bu güvenimizin dayanaklarını pek sorgulamayız. Öncelikle, depoladığımız bilgi yığınının ne ölçüde aslına uygunluk taşıdığı konusunda elimizde bir ölçüt yoktur. Buna çare olarak kendi bilincimizi ölçüt olarak koyma yolunu seçtiğimizde ise, az çok birbirine benzeyen şeyleri tek bir tür adı altında sınıflandırarak her türlü kendine özgülüğü budamaya yöneliriz. Üstelik bununla yetinmez, zihnimizin bizleri doğanın efendileri konumuna getirdiğine, onun aracılığıyla doğanın zorunluluklarından bağımsız hale geldiğimize ilişkin –açık ya da örtük- bir inanç taşırız. Bu bakımdan, kendimizi özgür istençli varlıklar olarak diğerlerinden üstün görür, eylemlerimizin içinde bulunduğumuz koşullarla hangi zorunlu ilişkiler içinde şekillendiğini gözden kaçıırız. Böylece, kendimize biçtiğimiz özgürlük payesi, sonunda başkalarını yargılamak için bize gerekçe sağlamaktan başka bir işe yaramaz. Dolayısıyla, bilincimizle ilgili varsayımlarımız ahlâkla ilgili kanılarımızdan bağımsız değildir ve bu konudaki dayanaklarımızın güçsüzlüğüne ilişkin savları özellikle Friedrich Nietzsche'nin yazılarında buluruz.

Nietzsche, öncelikle, bizi özgür varlıklar haline getirdiğini düşündüğümüz bilincimizin dahi, bedensel güçsüzlüğümüzden kaynaklanan bir zorunluluklar dizisi sonucunda ortaya çıktığını vurgular. Üstelik, bu zorunluluk yalnızca bilincin insan türündeki doğumuna özgü değildir; aynı zamanda bizim bilincimizi kullanma biçimimizin gerisinde de ayırdında olmadığımız içgüdüsel zorunluluk bulunur. Bu bağlamda, kendi yaşamımızı kolaylaştırmak için algıladığımız evren içindeki her türlü kendine özgü çoğulluğu basmakalıp şekilde bir araya getirir ve yarattığımız yüzeysel kavramların ardındaki zenginliği görebilme becerisinden yoksun kalırız. Derinlemesine incelendiğinde birbirinden tümüyle ayırt edilebilen tikel varlıkları eşdeğer kılarak, bilgisine eriştiğimizi sandığımız gerçekliğin daha uzağına düşeriz. Üstelik, türümüze özgü sığ yorumlardan ibaret olan bu “gerçeklik”e ayak uydurmakla yetinmez, bu yalana herkesi ortak etmeye çalışırız.

Nietzsche'ye göre, "herkes için bağlayıcı" olan "yalan"a, yani ortalama olana özgü kavramlar dünyasına koşulsuz itaat etmek, ahlâk alanında da hepimizin özgür istenç taşıdığı yönündeki sanılarımıza neden olur. Bundan dolayı, eylemde bulunanı eyleminden ayırabileceğimize yönelik bir kanı içerisindeyizdir; ancak Nietzsche'nin örneğiyle; "şimşegi çakmasından" ayırmak olanaklı değildir. Günlük deneyimimizde, bilincimiz bizi, tüm eylemlerimizin özgür istencimizden kaynaklandığı yönünde güdülese de, "kartalın kuzuları yememe özgürlüğü"ne sahip olmaması gibi, hiç kimse de olduğundan başka türlü olma, davrandığından başka türlü davranma özgürlüğüne sahip değildir. Bu nedenle, çoğunluğun yabanıl ve sıradışı bulduklarıyla ilgili yargılarını haklı çıkardıkları dayanak noktasını oluşturan özgür istenç varsayımı; aslında hınç duygusunu örten boş bir inançtan başka bir şey değildir.

Varoluşumuzun her evresinde bir zorunluluklar ağınca kuşatılmış olsak da, Nietzsche'nin düşüncesinde gözden kaçırmamız gereken nokta, bu zorunluluğun kaynağında da aynı türden bir zorunluluğun ya da ussal bir istencin olmadığıdır. Nietzsche'nin, bu zorunluluklar dizisine temel oluşturduğunu düşündüğü şey, kör rastlantıdır; varlıklar evrene rastlantıyla savrulur, ancak sonrasında düz bir hat üzerinde ilerler. Dolayısıyla, bizim gerçeklikle ilgili düşüncelerimizi devşirdiğimiz kavram dağarcığımızın dayanaklarının çürük olması gibi, tüm bir varoluşun dayandığı zemin de sallantılıdır. Öyleyse, bilgiye ulaşma iddiasıyla kavramlar dünyasına boyun eğmenin, insanı ortalama kılmaktan, niceliksellğe indirgemekten başka bir işe yaramayacağı ortaya çıkar. Böylece, Nietzsche'nin yaşamın asıl derinliğine ulaştırılan yolu da belirginlik kazanır; bu noktada sığ kavramları aynı vurdumduymazlıkla kullanmayı sürdürülemez, onları kendi yaratıcı edimimiz doğrultusunda dönüşüme uğratırız; onlara uyum sağlamaz, onları kendimize uydururuz. Bu yol, rahatlığın ve mutluluğun yolu olmasa da, yaşam deneyimini gerçek gücüyle ortaya koyabilecek tek yoldur.

İçinde yaşadığımız kavramlar dünyasının yüzeyselliğine ve bu yüzeysellikten kaynaklanan, yanılmalı özgür istenç inancımıza yönelik sorgulamamızı daha açık kılmak adına, önemli bir örnekten, *Herkes Kendi İçin Yaşar, Tanrı Herkese Karşıdır* filminden yararlanabiliriz. Filmin başkarakteri Kaspar Hauser, yalnızca doğaya giydirilen mantıksal kılıfın kofluğunu açığa çıkarmaz, aynı zamanda kavramsal insan karşısındaki yaratıcı ve sezgisel insana örnek oluşturur. İlk gençlik dönemine kadar karanlık bir mahzende kapalı tutulmuş olan Kaspar, toplumsal yaşayışın bir gereği olarak benimsenen kavram dağarcığına sahip olmadığı için, dünyayı

kavrayışında boyun eğmek zorunda kalacağı tek biçimlilik dayatan gözlükten, ortalamanın kanılarından bağışıktır. Bu bağışıklık sayesinde Kaspar, bir yandan evreni çoğulluğu içinde algılayabilme şansına sahipken, öte yandan, insan özgürlüğüne ilişkin kabullerin ardındaki yanılısamayı açığa çıkartır.

Filmde, Kaspar aracılığıyla ortaya koyulan derinlik ise, özellikle onun tarafından dile getirilen düşsel öykülerin içerdiği imgelerde görünürlük kazanır. Kaspar, bir düşünde, insanlığın yazgısını, sonunda hiçliğe karışmak üzere engelleri aşmak şeklinde betimlerken; ölüm döşeginde anlattığı öyküde ise, insanlığın tuttuğu zorunlu yola, varoluşun ilerlediği katı belirlenime kaynaklık eden kör rastlantısallığı açığa vurur. Kaspar, yaşamının hiçbir anında, çevresindeki kalabalık topluluk kadar mutlu olamamıştır belki ama yaşam deneyimini derinleştiren kavrayış ve yaratıcılık ancak onun da somutlaştırmış olduğu kişilikler aracılığıyla ortaya çıkma olanağı bulur. Filmin sonunda, otopsi masasında Kaspar'ın tüm bedeni parçalanıp ondaki bu olağandışılığın salt biçimsel bozukluklarla tanımlanması ise, modern toplumun insanının yaşama ilişkin kavrayışının ulaşabildiği biricik “*derinlik*”tir; burada bir tür “notaları formüllerle açıklamaya çalışma” çabası söz konusudur. Ancak bu formüllerle betimlenen kavramsal ve mantıksal indirgeme, müziği işitmeyi sağlayamaz. Nietzsche'nin yazılarında vurgulanan ve Kaspar'ın bedeninde somutlaşan sezgisel yaratıcı edim aracılığıyla ki, en acı dışavurumuyla dahi yazgımızı olumlayabileceğimiz müziği duyabilir, saltık bilgisine erişme iddiasında olmasak bile üzerinde devindiğimiz dünyayı kendi dünyamız kılabiliriz.

KAYNAKÇA

- Deleuze, Gilles. *Nietzsche ve Felsefe*. Çev. F. Taylan. İstanbul: Norgunk, 2016.
- Nietzsche, Friedrich. “Ahlâkdışı Anlamda Doğruluk ve Yalan Üzerine.” *Cogito16: Yalan*. Çev. Oruç Arıoba. İstanbul: Yapı Kredi, 1998. 55-66.
- . *Böyle Buyurdu Zerdüşt*. Çev. Turan Oflazoğlu. İstanbul: Cem, 2000.
- . *Güç İstenci*. Çev. Sedat Umran. İstanbul: Birey, 2002.
- . *Şen Bilim*. Çev. Levent Özşar. Bursa: Asa, 2003.
- . *Putların Batışı*. Çev. Mustafa Tüzel). İstanbul: İthaki, 2005.
- . *Tan Kızılığ*. Çev. H. Salihoğlu ve Ü. Özdağ. Ankara: İmge, 2007.
- . *Deccal*. Çev. Oruç Arıoba. İstanbul: İthaki, 2008.
- . *Ahlâkın Soykütüğü*. Çev. Zeynep Alangoya. İstanbul: Kabalcı, 2011.

---. *İyinin ve Kötünün Ötesinde*. Çev. Mustafa Tüzel. İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2016.

Jeder für Sich und Gott gegen Alle (Film). Dir. Werner Herzog. Batı Almanya: Werner Herzog Filmproduktion, ZDF, Filmverlag der Autoren, 1974. Film.

Aguirre: Der Zorn des Gottes. Dir. Werner Herzog. Batı Almanya: Werner Herzog Filmproduktion, Hessischer Rundfunk (HR), 1972. Film.